

„Földhözköttöttségünk tudománya“

Giuseppe Prestipino nevezte így az ökológiát az idén márciusban Bukarestben megtartott olasz—román tudományos kollokviumon. A stockholmi környezetvédelmi világkonferencia még meglegedett az Only One Earth jelszavával. Ez a tény ma már semmitmondó. A megdöbbenésen már rég túlvagyunk. Az emberiséget a megfelelő cselekvési stratégiák kiválasztása foglalkoztatja: az ökológia egyszer s mindenkorra átpolitizálódott (*Környezettudomány és politika* volt a témája a Ștefan Gheorghiu Akadémia és az Antonio Gramsci Intézet említett közös vitülésének is, s ugyanez alatt a felcím alatt közölte az ERA SOCIALISTĂ 1976. 10., 11., 12. számaiban a kollokvium rövidített anyagát).

Az olasz marxista filozófus tehát elsősorban az átpolitizálódás tényére céloz, amikor a „planetáris realitások“ tudományaként tartja számon az ökológiát. Prestipino markáns egyénisége az olasz filozófiai életnek. Hazai viszonylatban is a legismertebb élő olasz marxista filozófus: parázs vitákra serkentő könyvével (*Natura e società. Per una nuova lettura di Engels. Roma, 1973*) nemcsak a *Revista de filozofie* foglalkozott az átlagosnál nagyobb terjedelemben (1974. 5.), de azóta a könyv román fordítása is elkészült, s hamarosan meg is jelenik. Prestipino azon kevés nyugati marxista filozófus egyike, aki történetesen jól ismeri a hazai Engels-kutatások eredményeit — sajátos népszerűsége bizonyára ezzel magyarázható. De szólhat az érdeklődés az eredeti gondolkodónak is. Engels ökológiai tanulságokkal terhes újraolvasása, a természet és társadalom viszonyának újragondolása — mérész vállalkozás.

Az Engels-revizióknak van bizonyos létjogosultságuk, tartja Prestipino. De „planetáris realitások“ szorításában *A természet dialektikája* — minden vitathatósága ellenére is — új aktualitást nyert, új jelentésekkel gazdagodott. Az ökokatasztrófa perspektívája a fiatal Lukács vagy Gramsci véleményével szemben Engelsnek adott igazat. A tények lépten-nyomon arra figyelmeztetnek, hogy a természetet nem lehet, mint valamely népet, leigázni. Az ember nem uralhatja kívülről a természetet, mert maga is része a természetnek. A mi esélyünk a többi élőlényrel szemben csak annyi, hogy megismerhetjük és szolgálatunkba állíthatjuk a természeti törvényeket.

Ez az engelsi intellem azért jelentős, mert következetes végiggondolása teszi csak lehetővé egy globális ökostratégia kidolgozását. Földhöz-kötöttek, vagyis természethez-kötöttek vagyunk. Ki kell tehát békülnünk a természettel. Az ember környezetmódosító tevékenységében szerszámok és gépek helyett önszabályozó természeti folyamatot — egyensúlyhiány helyett egyensúlyt — iktat be önmaga és a természet közé. Ezzel kilép a közvetlen termelési folyamatból, őrző, szabályozó szerepe kerül előtérbe. De a komplex automatizálás nem old meg „automatikusan“ minden problémát. Mit érünk azzal, ha felszabadítjuk ugyan a munkaerő egy bizonyos hányadát, de a fennmaradó hányad fizikai és idegi kopása tovább mélyül? A termelési folyamatban megtakarított emberi munkát mindinkább a közlekedésben, semmittevő, tétlen foglalkozásokban kell elvesztegetnünk. Egyfelől a nyomasztó munka, másfelől a „semmittevés vagy lógás“ illuzórikus nyeresége.

Ez az ellentmondás minden becsületes gondolkodót arra kényszerít, hogy ha csak lehet, ne éljen vissza a manapság túl gyakran idézett marxi metaforával („A tudomány közvetlen termelőerővé válik“). Az ember fizikai ereje és intelligenciája is az önregenerálódásra képes természeti erők közé tartozik. A legfejlettebb technológiájú civilizációban sem mondhatunk le arról, hogy fizikai erőnket és képességeinket is érvényesítsük a termelésben. Milyen alapon válik emberhez méltóvá a munka, ha közben kezünk-lábunk elsatnyul az igénybevétel hiányában? Es nem fizetünk-e túl nagy árat urbanizálódási aspirációnkért? Anynyáris eltávolodtunk a természettől, hogy „elműviesített“ környezetünkben a kulturális elgyökértelenedés veszélye fenyeget. Ezt a veszélyt alig ellensúlyozza a magatartásbeli nyitottság. A városi ember anomáliásan viszonyul a természethez, a faluhoz, természetimádata elgépiesített, torz turizmusba csap át. A szükségletek

anarchikus termelésének vagyunk szemtanúi. Hiába áltatjuk magunkat azzal, hogy a fogyasztói társadalmak hedonizmusa végképp felváltotta a középkor természetgyűlöletét. A gyakorlat nap mint nap „halálra ítéli” a természetet, amikor áruvá változtatja a levegőt, a vizet, a csendet, a zöldet, a hegyet s a tengerpartot, melyek a következetes környezetrombolás eredményeképp természeti ritkaságként válnak pénzért megszerezhető szükségletünké.

Prestipino helyzetelemzése azért mélyreható, mert újra filozófiai alapokra helyezi a természet és társadalom kibékítésének kérdését. A kollokvium résztvevői közül elsősorban Constantin Borgeanu hangsúlyozza a környezeti problémák filozófiai alapvetésének szükségességét. A természet fogalma ma még sok tekintetben tisztázatlan. Zavarban vagyunk, ha el kell dönteni, hogy a természet inkább a rend vagy inkább a spontaneitás birodalma. A feladat nehézsége elől való megfutamodást jelzi, hogy a természet helyett szívesebben beszélünk a környezetről, mondván, hogy ez operacionálisabb fogalom. A természet fogalmát ugyanis nemcsak az „elvesztett paradicsomra” vagy „a természet lágy ölére” utaló mai mítoszok nosztalgiaja kompromittálta. Ezt a nosztalgiaát könnyedén szertefoszlattja az a felismerés, hogy a természeti környezet nem csupán az emberkéz által még nem érintett dolgok birodalma.

Ma már tudjuk, hogy a „paradicsomi állapotok” nem is voltak olyan paradicsomiak. Az Érintetlen Természet, amit egyik kezével „adott” (a tiszta levegőt), azt a másikkal „visszavette” (természeti csapások, pestis, éhínség). Az előbbivel rokon, de sokkal alattomosabb a Bosszúálló Természet újabb mitológiája. Ez a természet — mint az embertől idegen külső erő — azért üt vissza, mert kizökkenettük érintetlenségéből. Ez a természet könyörtelen, mert emberellenes és társadalomellenes. Ezzel a természettel az ember nem köthet sem ideiglenes tűzszünetet, sem örök békét. Természetellenességünk tehát természetes.

Ezt a mítoszt azért is nehéz visszaverni, mert kemény „valóságmagra” épül: az ember természetelakító tevékenysége valóban felborította az ember—természet viszony kezdeti egyensúlyát. Úgy tűnik, a természet fogalmát lehetetlen demitizálni. Találnunk kellett egy olyan fogalmat, amely még nem kompromittálódott. Ezért jött divatba ember és környezete viszonyáról beszélni. A környezetet nem mint az emberrel szembenálló külső erőt gondoljuk el: olyan tényezőket együttesét látjuk benne, amelyben természeti és társadalmi felismerhetetlenül összefonódik.

A környezetközpontú szemlélet, bármennyire is létjogosult, bizonyos egyoldalúságokhoz vezethet — állapítja meg Borgeanu. Vagy túlságosan feloldjuk a természetet a társadalomban — az ember—természet viszony ebben az esetben kizárólag az ember—ember viszony vetületeként jelenik meg —, vagy túlságosan elszigeteljük a természetet a társadalmitól — ezáltal viszont azzal áltatván magunkat, hogy „természeti korlátainkat” egyszer majd teljes mértékben visszazörthetjük. Csak a természeti és társadalmi tényleges dialektikájának érvényesítése óvhatja meg szemléletünket a környezetvédelmi ideológiák szubjektív pördüléseitől.

Erős szemléleti rokonságra utal France Ferrinek (a Gramsci Intézet igazgatójának) és Leonte Răutunak (a Ștefan Gheorghiu Akadémia rektorának) leglényegesebb elemekben egyező gondolatmenete. Az ember—természet viszony, szerintük, még mindig nem foglalta el a méltó helyét a marxista filozófiában, sokan még ma sem ismerték fel a kérdés elméleti jelentőségét. A marxista szerzők sokáig elzárkóztak az életminőség bonyolult problematikájától, mert attól félték, hogy az ökológiai kérdésfelvetés — éppen „planetáris realitásai” miatt — a különböző társadalmi-gazdasági rendszerek konvergenciáját sugallja. A kollokvium számunkra igen fontos következtetése, hogy a szocializmus önmagában még nem nyújt ökológiai immunitást. A „velünk nem eshet meg” ingyen fölény igen kockázatos biztosíték. A fejlődő országok számára csekély vigasz, hogy viszonylagos technológiai absztinenciájukkal „dicsekedhetnek”. Ha nem is mondhatnak le a növekedésről, mindinkább kérdésessé vált, hogy mindenáron a fejlett országok növekedésmodelljét kell-e követniük. A fejlődő országoknak ezzel együtt nincs okuk ökológiai derülátásra. Az emberközpontú gazdaságfejlesztés gazdasági erejüket meghaladó ökológiai beruházásokra kényszeríti őket. Ráadásul olyan körülmények között, mikor a döntéshozók ökológiai tudata még jóformán hiányzik.

Nem véletlen, hogy az ökológiai tudat kérdéséhez szól hozzá tanulmányában Mircea Malița és Valter Roman is. Abban mindketten egyetértenek, hogy az ökológiai kihívásra a társadalom a „nyitás befele” stratégiájával válaszol. A társadalom mozgósítani tudja „belső környezetét” is, azokat a tudati, erkölcsi tényezőket, melyek végső soron individuális magatartásokra bonthatók le. Éppen nyitottságánál, szerkezeti bonyolultságánál, változatosságánál fogva képes „belső környezetének” átszervezésére, azaz — Malița kedvenc szóhasználatával élve — tanulásra, vagy még pontosabban — a tanulás képességének elsajátítására.

Melyek a „nyitás befelé“ stratégia döntő tényezői? A *Korunk* olvasóinak nem okozhat meglepetést, hogy a két szerző e kérdésben némiképp sarkított álláspontra helyezkedik. Egy-egy könyvük magyar nyelven is megjelent (Valter Roman: *A tudományos-technikai forradalom*. Budapest, 1974; Mircea Malița: *Szürke arany*. Kolozsvár-Napoca, 1976), ezekből meg a *Korunkban* közölt tanulmányaikból két önállóan gondolkodó ember markáns arcele bontakozik ki. Kettőjük közül Malița a „technokratább“, V. Roman a „humanistább“. Malița a tudományos gondolkodás paradigmaváltozásához fűz nagyobb reményt, V. Roman a döntéshozó folyamatok demokratizálásában rejlő emberi lehetőségekhez.

Mindketten abból indulnak ki, hogy az ökológiai szemlélet megváltoztatására, a rendszerszemlélet kiterjesztésére van szükség. Meg kell szabadulni attól a környezetvédelmi téveszmétől, hogy a természet véges rendszer, amelyről csak most derült ki, hogy nem lehet tovább pazarolni. Egyszerűen csak az történt — írja Valter Roman —, hogy az ember sokáig csak olyan természeti folyamatokba avatkozott be, amelyekben a klasszikus mechanika törvényei, a Laplace-féle szigorú determinizmus uralkodott. A TMF vívmányaival élő embernek viszont számolnia kell a kockázattal is. Hozzá kell szoknia ahhoz, hogy az ökoszisztéma valószínűségi törvények alapján működik. Nem az ember—természet viszony hagyományos egyensúlyát kell visszaállítani, hanem új dinamikus egyensúlyt kell létrehozni az ipari és természeti folyamatok között. Ez az egyensúly a mozgás új formája — az „önszervező, tanuló rendszerek“ csöppet sem statikus egyensúlya. Nevezhetjük ezt „ökológiai forradalomnak“ (V. Roman) vagy a „tudományos gondolkodásmód pályaváltásának“ (Malița), a lényeg ugyanaz: a TMF hozta létre azt a természeti-művi környezetet, mely a társadalmat tanulásra kényszeríti. TMF és környezeti válság — ugyanannak az éremnek a két oldala. Nincs ennél „planetárisabb realitás“.

E közös platformon belül számunkra az a nézet tűnik árnyaltabbnak, mely az ökológiai válság megoldását elsősorban nem technológiai alternatívának, hanem társadalmi-politikai-etikai kérdésnek tekinti. A humánökológia világvége-számításai lehetnek tévesek, de az élet mint érték központba állításában messzemenően igaza van. Az új típusú „léteztetendő“ hatékonysága azon múlik, hogy az ökológiai struktúrákat be tudjuk-e vonni a gazdaságtervezés „emberiségére méretezett, globális“ (Prestipino) rendszerébe. Ehhez azonban — s ebben alighanem Mircea Malițának van igaza — a rendszer belső állapotára vonatkozó információk szabad áramlására van szükség, tudományos nézetek és iskolák termékeny pluralitására.

A. J.

A NEMZETI KÉRDÉS SZOCIOLÓGIAI VIZSGÁLATA (Transilvania, 1976. 6.)

A szocialista nemzet kialakulásának és fejlődésének korszakában egyre parancsolóbb szükségletként vetődik fel a nemzeti kérdés szociológiai szempontból való vizsgálata. Ez a kutatási mód azonban sem a szocialista, sem a kapitalista országokban még nem találta meg megfelelő formáját. Gheorghe Cordos tanulmányában éppen ennek a hiányosság-nak okait kutatja, és egyúttal megpróbálja körvonalazni azokat a határokat és támpontokat, amelyek között mozogva és amelyekre támaszkodva az általános szociológia önálló ágaként kialakulhat a nemzeti kérdéssel foglalkozó szociológia.

Megszületését elsősorban a konkrét, terepen végzett empirikus kutatások hiánya hátráltatja. Ezek a kutatások, mint Merton megállapítja, nemcsak az ellenőrzést biztosítanák, hanem kiindulópontul is szolgálnának. Ugyanakkor hasznosak lennének a kérdések újra-fogalmazásakor és tisztázásakor is.

Nehézséget okoz az is, hogy a nemzeti kérdésnek a különböző országokban sajátos vetületei vannak, másként jelentkezik a kérdés a szocialista, és másként a kapitalista országokban, s így nagyon veszélyes kritikátlanul átvenni akár a vele kapcsolatos fogalmakat is. A nem marxista szociológia számtalan, a társadalom mikrostruktúrájára, struktúrájára, belső kapcsolataira stb. vonatkozó fogalmat dolgozott ki; ezek kritikai átvétele — ahogyan Roth Endre megállapította — értékes és pozitív elemekkel gazdagíthatja a marxista gondolkodást, de a valóság helyett a priori formákkal való összevetésük igen nagy zavarokat okozhat. Elég arra a nem marxista meghatározásra utalnunk, mely szerint a nemzeti kisebbség olyan társadalmi csoport, amely gyakorlatilag semmiféle hatalommal nem rendelkezik, s a megkülönböztető bánásmód ebből következik. Nem vehető át semmilyen formában az a tétel, mely szerint a nemzeti kisebbséghez tartozás alacsonyabb rangú szakmákat jelent, kisebb fizetést és, az uralkodó nemzethez viszonyítva, a politikai jogok hiányát.

Akadályt jelent továbbá egyes fogalmak (mint például: nemzet, társadalom, nemzeti, állami stb.) tisztázatlansága és gyakori összekeverése, valamint az a tény, hogy egyes szociológiai módszereket és kutatási eljárásokat kritikátlanul alkalmaznak több (adott esetben a nemzeti) jelenség vizsgálatakor, függetlenül attól, hogy azok használata hiteles eredményeket nyújt-e, vagy sem.

Ahhoz, hogy a nemzeti kérdést szociológiai szempontból tudományosan és következetesen lehessen vizsgálni, szükség lenne:

1. empirikus kutatásra, amely nemcsak a nemzeti kérdés elméleti szociológiájának, hanem más, ezzel a kérdéssel foglalkozó társadalomtudományoknak is eredménnyel szolgálhatna;

2. egy olyan szociológiai elmélet kidolgozására, amely a nemzeti kérdés oldalainak hiteles ismeretén alapulna;

3. olyan módszerek, eljárások, sajátos technikák kidolgozására, amelyek a közönséges módon nem észlelhető jelenségeket vizsgálnák.

Hogy ez a három feltétel mennyire összefügg, arra nem szükséges kitérnünk. Elég arra utalnunk, hogy éppen ez a szoros összefüggés nehezíti meg a nemzeti kérdés rendszeres szociológiai vizsgálatát, hiszen empirikus kutatások nélkül nem lehet elméletet kidolgozni. De éppen az elmélet hiánya az, ami a kutatások kiterjesztését akadályozza. Arról nem beszélve, hogy megfelelő módszer nélkül mindkettő megvalósítása lehetetlen.

A szociológus nem mondhat le a szociológiai perspektíva és a vizsgálat tárgyának pontos ismeretéről. Nem sorolhatunk olyan tényeket a nemzeti kérdés szociológiájához, amelyek más tudományágakra tartoznak. Ilyenek például a nemzet és a nemzetiség fejlődése, az anyagi kultúra vizsgálata stb. A nemzeti kérdésben a szociológiát a társadalmi csoportok dinamikája érdekli. Ebbe beleértődnek a csoportok közötti és a csoportokon belüli kapcsolatok. Szükséges az olyan családok, munkacsoportok, helységek vizsgálata, amelyek tagjai különböző nemzetiségekhez tartoznak, és azoké is, amelyeknek nemzeti felépítése homogén.

Az együttélő nemzetiségek sajátos törvénelmi feltételek alakította különálló mikroközösségek, amelyek nagy összetettsége meghatározza fiziognómiájuk sajátosságát. Ezek a közösségek szerves részként illeszkednek be az állami közösségek egészébe, és ezért a szerkezeti-funkcionális megközelítési módot sikerrel lehetne alkalmazni a nemzet és az együttélő nemzetiségek társadalmi struktúrájának és funkcióinak vizsgálatakor.

„A szociológia mint tudomány — alapítja meg I. A. Levada — arra hivatott, hogy a (társadalmi) élet (mint egész) logikájának elméletét adja [...], és nem a társadalmi jelenségek, összefüggések, folyamatok és rendszerek összességének leírását.“

MIÉRT POLITIKUS AZ OLASZ FILM? (Le Monde, 1976. 9771.)

A Via Appia mentén hatalmas Mózes: Burt Lancaster vonásait viseli Giancarlo de Bosio szuperprodukciónak plakátján. Nem a Cinecittában készült. „Már csak Fellini dolgozik ott.“ A többiek? Fresene 50 km-re Rómától a közlekedési dugó és a tenger között, a baloldali olasz film Beverley Hills-e. „Azért jött, hogy a filmgyártás válságáról írjon?“ „Azért jöttem, hogy az olasz rendezőkkel honpolgári öntudatukról beszélgessek.“ „Szóval a kommunista film divatjáról?“ — elméskedik Tonino Cervi, Bertolucci és Belocchio első filmjeinek producere. „Manapság itt mindenki kommunista.“ Nos, nem éppen mindenki — állapítja meg Martin Even —, de Marco Ferreri például az.

„Az olasz film olyan, amilyen az olasz társadalom — mondja Ferreri. — Szerintem az olasz társadalom közérzete tette lehetővé, hogy szociális témákhoz, ha úgy tetszik, politikai témákhoz szóljunk hozzá... A film nálunk közösségi szükségletet elégít ki. Nézők és alkotók azonos társadalmi, politikai szövedékszálai, s bár a gyártás maga a profit törvényéhez igazodik, a legtöbb ember olyan filmeket akar látni, amelyek az ő gondolatait fejezik ki, sokféle gondolatot, de a nép 80%-a számára közöset.“ Marco Ferreri egyenesen népi művészetként értékeli a mai filmet, s úgy véli, hogy már az olasz filmvígjáték társadalmi reflexió volt.

Luigi Comencini régi szocialista, s mint alkotó átélte az olasz film különböző szakaszait, a neorealizmust, a filmvígjáték korát. Most olyan filmeket készít, mint (a nálunk tévésorozatban vetített) *Pinocchio*. Az olasz film szíve szerinte mindig is „baloldalt dobogott“; konzervatív filmművészet nem létezik. Csak konzervatív filmipar, természetesen. Comencini egyébként érzékeli a változtatásokat is: „Az olasz filmet külföldön néhány csúcsteljesítmény alapján ítélik meg nagyon hízelgően. De a gazdasági helyzet rossz, emelkednek az árak, csökkennek a bevételek, a hatalom a moztulajdonosok, a filmforgalmazók kezébe összpontosul, és a törvény őket védi: sok producer ment már csőd-

be, filmforgalmazó egy sem.“ Az egykori neorealisták az egész filmtermelésre hatottak, a kommerszfilmre is. Az ötvenes évek kereskedelmi jellegű produkciói is olyan ötletesek voltak, annyira pezsgett bennük a vitalitás, hogy amit akkor írtak a film számára, azóta is a legjobb, irodalmilag is. A filmgyártás néhány nagy színészhez igazodik, s minthogy ők — például Volontè vagy Gassman vagy Gianini — élvezik a karikírozó alakításokat, ragyogó filmeket lehet velük csinálni, de a realizmusnak befellegzett. „Ma már nem jöhetne létre olyan alkotás, mint a *Biciklitolvajok*, sőt nagyjából mind ugyanazt a filmtípust igénylik: legyen benne sok humor, egy kis erotika, és a középosztályon verje el a port. Ha valaki történetesen a munkáséletéről akar szólni, csak allegorikus vagy metaforikus formában teheti.“

Gillo Pontecorvo szerint az olasz film demokratikus törekvései onnan származnak, hogy „országunk demokratikus forradalmi átalakulása a felszabadulás óta elakadt. De ez a törekvés napirenden maradt sok értelmiségi számára, még akkor is, ha egyesek nem kifejezetten elkötelezettek, és maga a tendencia keveredik más továbbmutató — főként a szocializmusra való átmenet tekintetében eltérő — elképzelésekkel. Mindez serkenti az alkotókat, akik a neorealizmus gyökérezetével kötődnek a társadalmi talajhoz.“ Pontecorvo ötvenként forgat egy-egy filmet: a *Giovanna* munkásnők életéről szól, harcukról s elszigeteltségükről saját osztályuk férfaitól is; a *Kapo* a lágerekről; *Az algéri csata* egy nemzeti felszabadító mozgalomról, a *Queimada* — fabula a rabszolgaságról.

Pasquale Squitieri még alig ismerik külföldön. Nápolyi származású, és az olasz Dél társadalmi kérdései foglalkoztatják: „Azért viszem filmre előszere-ttel Nápolyt, mert azt hiszem, ez a város összesíti az olasz társadalom minden ellentmondását, az egész erjedést. Egy író, talán Balzac, azt mondta, hogy ha egyetlenes történetet akarsz elmondani, mond el a saját hazád történetét... Délen semmi sem változott. Az olasz egység Észak iparát, Észak kultúráját fejlesztette a déli ipar, a déli kultúra rovására... Dél-Olaszország munkaerőtartaléka az északi iparnak, és szavazatraktára az egyháznak... Ha a délieknek lesz munkájuk, lesznek iskoláik, akkor majd lesz politikai öntudatuk is. Eddig kisémmizettek voltunk.“

Ettore Scola is déli rendező. Szülőföldje légköréről, körülményeiről mint jellemző adalékot meséli: bírói végzéssel gondoskodnak arról, hogy szinte zárólag bűnügyi történetek, családi drá-

mák kerüljenek forgalmazásra. Scolának egyik antikolonialista filmjét úgy mutatták be, hogy a plakáton villával felfegyverzett vademberek veszik körül a fazékban rotyogó főszereplőt, Alberto Sordit, holott semmi ilyen nincs a film-ben...

Az ún. „rendezői film“ — et is megkérdőjelezzük. Ferreri szerint az olasz film egy új alkotástípus felé halad, s ez nem „egy magányos úr önkifejezése lesz, hanem több ember egyetemesebb hangja“. *A munkásosztály a Paradicsomba megy* alkotója, Elio Petri a filmrendezőben médiumot lát, „akin keresztülhatol valami, ami a közönségből jön és a közönséghez tér vissza“. Gramsci szellemében: „mi marxisták nem megosztani akarjuk a filmet, a zenét, a képzőművészetet, hanem jelenlétünkkel a már csaknem általános elkötelezettség kovászai akarunk lenni...“

Jellemző az alakuló tendenciára az a *Május 15 szövetkezet* elnevezésű összefogás, amelynek szövegkönyvíró tagjai Age és Scarpelli, rendezői Ettore Scola, Luigi Comencini, Nanni Loy, Mario Monicelli és egy baloldali szakemberekből álló műszaki csoport. Első közös alkotásuk címe *Hölgyeim és uraim, jó estét*, és egy hipotetikus tévéadó 24 órányi műsorát „sugározza“; a bemondó: Marcello Mastroianni. Látható többek között egy autógyár-tulajdonos, akit elrabolnak, s azt kéri ötszázezer (!) alkalmazottjától, hogy háromnapig ingyenmunkával teremtsék elő a 25 milliárd líra váltságdíjat: „Ti vagytok az én igazi családom!...“

CSALÁS AZ EGYETEMEN (Time, 1976. 23.)

Az amerikai felsőoktatási intézményekben járványszerűen terjed a csalás. A hallgatók körében végzett felmérés alapján kiderült, hogy a diákok mintegy 50%-a csalt a vizsgán, illetve plagizált dolgotat nyújtott be. A jelenséget többféleképpen magyarázzák, de elsőrendű okként a jó minősítésért folyó nyers hajszát emelik ki. A rosszul felkészült diák pánikba esik, és másol a társáról, egyszerűen azért, hogy átmenjen a vizsgán. Még gyakrabban puszkázik azonban a „jó“ diák, akinek igen magas a minősítésigénye.

Egyes felsőoktatási vezetők úgy vélik, hogy a hamis társadalmi értékrend, az embereknek az anyagiak, a pozíció alapján történő elbírálása vezet a minden áron elérendő magas tanulmányi eredmények hajszolásához. Ez a rögeszmévé fajuló versenyszellem az egyetemen a tisztességtelen eszközök alkalmazásában éri el tetőfokát. Károsan befolyásolja a

diákok erkölcsi érzékét a családnak mint társadalmi egységnek a csökkenő szerepe.

A becsületérzék tompulásának igen nehéz gátat vetni az egyetem kapujában, sőt, a tapasztalatok szerint az erkölcsi tompulás az intézményekbe behatolva csak fokozódik. Richard Lyman, a Stanford Egyetem rektora szerint „sokféle ember tanul manapság az egyetemeken”, s igen körülményes lenne nagyon is eltérő kritériumokhoz igazodó etikai felfogásukkal összhangban levő szabályzatot kidolgozni.

A család formái éppoly változatosak, mint a kialakulásukban közrejátszó okok.

A Yale Egyetemen legendák keringenek egy — valószínűleg — mitikus puskázóról, aki leballagott az egyetem sokszorosító részlegére, s az onnan kibocsátott nyomtatványt nyújtotta be dolgozatként. Egy másik diák egyetlen, de annál ékesszólóbb összegező bekezdést vett papírra a kínai történelemtől, s nagybetűkkel jelezte: 2. rész; ezzel a módszerrel nemcsak jó minősítést szerzett, hanem még a tanár mentegetőzését is sikerült kiprovokálnia, amiért elvesztette a dolgozat főrészét...

Kevésbé szárnyaló ötlet, ám annál elterjedtebb módszer az apró jegyzetek becsempészése a vizsgaterembe, az egymás dolgozataiból való „ihletmerítés” és végül — hála a technikának — kisformátumú fülhallgatók rádió adó-vevők, valamint magnók használata.

A régi egyetemi etika megítélésében a plágium vetekedett a rablással vagy a gyilkossággal, ma pedig a család legelterjedtebb formája. Helyi illegális kiadók szolgáltatják a legkülönbébb

tárgykörökben a diákok számára a plágium céljaira felhasználható anyagot.

Sok diák helyteleníti az ilyen becsületcsorbító eljárásokat, határozottan mégsem lépnek fel ellenük, s ha igen, akkor sem erkölcsi alapon, hanem érdekből teszik: akadályozva társaikat a puskázásban, a saját jó eredményeiket védik.

A felsőoktatás szervezőinek sok fejtörést okoz a család elharapózó jelenségének megfékezése. Egyes intézményekben a hagyományos szabályzatot elvetették, mert többé nem felel meg céljának. Más helyeken, például a hamiltoni egyetemen, közel ezer diák közül csak kettő vétett a „System of honour” előírásai ellen. Bizonyos felsőfokú intézményekben a puskázást egyetlen büntetéssel, a kizárással sújtják. E szigorú rendszabály magában hordja hibáját: éppen a büntetés súlya miatt számos kihágás fölött szemet hunynak.

Vajon csakugyan gyakoribb a család az Egyesült Államok 3055 felsőoktatási intézményében, mint valaha? S ha igen, meg lehet-e zabolázni a folyamatot, ki lehet-e küszöbölni az egyetemekről a puskázást és az érvényesülés egyéb, nem válogatós eszközeit? Egyes oktatók szerint mindaddig, amíg az oktatás rendszere a minősítések hajszolására épül — nem. Lyle M. Nelson, a Stanford Egyetem egyik vezetője — azok számára, akik a „mindenki csinálja” jelszavával mentegetőznek — a felelősségre, a becsületre hivatkozva, a kérdésre kérdéssel válaszol. Mi történne, ha egy társadalomban mindenki úgy vélekedne, hogy nincsen semmilyen magatartásbeli kötelezettsége az erkölcsi normákkal szemben?

IPITTMANN ILDTKO

Karancsi Sándor: Ex libris